

УДК 327.323.7(497.1)"196/197"
343.301.09(497.1)"1972"
323.269.6:378.18(4)"1968"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2024.1.sta.173-201>

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 16. 9. 2023.

Прихваћен/Accepted: 26. 3. 2024.

Немања СТАНИМИРОВИЋ

Факултет политичких наука Универзитета у Београду
nemanjastanimirovic96@gmail.com

Измишљена или стварна претња? Троцкисти у СФРЈ од студентског протеста 1968. до суђења троцкистичкој тројци 1972. године*

Апстракт: Овај рад се бави покушајима троцкиста-ламбертиста да оснују своју ћелију у Југославији и активностима неколико југословенских троцкиста као упоришта тих намера. Доказује се да су југословенски троцкисти постојали пре 1972, те да су заиста спроводили већину активности због којих је троје београдских студената било осуђено 1972. године. Тема се први пут обрађује и доноси потпуно нове увиде у функционисање студентског покрета у Београду након 1968. године. Поред представљања нових примера отпора комунистичком режиму, овај рад доноси инвентивност по питању методологије и извора, фокусирајући се на перспективу самих активиста, уз ослонац на архиве у Француској, приватне збирке и усмену историју. Закључци овог рада омогућавају нијансираније разумевање логике коришћења репресије од стране режима.

Кључне речи: троцкисти, репресија, студентски покрет, СФРЈ, ламбертисти, активисти, Источна Европа

Увод

„Ко познаје историју КПЈ, могао је да зна да после израза троцкизам следи хапшење. Први пут после Другог светског рата, истакнути функционери говорили су о троцкизму као великој опасности.“¹

Троје београдских студената – Јелка Кљајић, Павлушко Имшировић и Милан Николић – оптужени су у јануару, а осуђени у јулу 1972. го-

---

* Овај текст произашао је из мастер рада под називом „Троцкизам и троцкисти у СФРЈ 1968-1976“ (2022), Библиотека Одељења за историју Универзитета у Београду – Филозофски факултет. Ментор: проф. др Мира Радојевић; чланови комисије: проф. др Љубодраг Димић и проф. др Александар Животић.

1 Јелка Кљајић-Имшировић, „Репресивни поредак и критичко мишљење“, *Шездесет осма. Личне историје*, (Београд: Службени гласник, 2008), 559.

дине зато што су „у циљу да силом и противуставним путем оборе власт радног народа [...] створили групу и деловали на стварању непријатељске партије у ком циљу су јавно иступали, писали, умножавали и растурали непријатељски материјал”.² Оптужница је, поред тога, укључивала и тврдње да су се повезали и учланили у неколико међународних троцкистичких и студентских организација. На крају, Јелка Кљајић је осуђена на годину и по дана затвора, док су Имшировић и Николић затворени на по две године. Синтагма *троцкистичка тројка* почела је да се појављује у штампи у месецима који су претходили хапшењу, али се након суђења спорадично користила. С обзиром на то колико пута су се раније Стаљин и његови следбеници користили лажима о некаквој претњи троцкиста, није необично да се претпостављало да је ово још једна пука махинација Титовог режима.

Таква визија свакако се уклапа у историографске представе о Југославији тога периода, где се почетак седамдесетих, а посебно 1972. година, предоминантно узимају за период конзервативног заокрета режима ка релативно појачаном присуству Партије унутар економске, али и друштвене сфере.³ Ипак, тај маневар није произилазио из произвољног манипулисања или страха, већ пре из потребе усклађивања измењених привредних тежњи са одговарајућим политичко-економским правцем. Другим речима, југословенска привреда је тада, с једне стране, излазила из дводеценијског процеса уситњавања државног капитала (формално друштвеног) под маском радничког самоуправљања, посебно убрзаног након 1966. године. Са друге стране, суочавала се са изазовом сопственог укрупњавања, неопходног ради ефикаснијег такмичења на светском тржишту, те решавања растућег спољнотрговинског дуга и све веће унутрашње економске кризе.⁴ Нужност новог правца изискивала је нове руководеће људе, те су претходни, већински изабрани након пада Александра Ранковића, на таласу либералније оријентације Партије, морали

2 „Presuda Okružnog suda u Beogradu. K. br. 348/72”, *Poslednja instanca – knjiga II*, priredio Srđa Popović, (Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava, 2005), 475.

3 То стајалиште је било типично и за историчаре који су писали временски ближе самим догађајима. Видети Dennison Rusinow, *The Yugoslav Experiment 1948–1974*, (Berkeley: University of California Press, 1978), 255–266; Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1978*, (Beograd: Nolit, 1980), 583–584.

4 Данијел Кежић, „Политичке последице економских реформи 60-их година у СФРЈ. Од дезинтеграције економског система до конфедерализације Југославије (1961–1971)”, *Токлови историје* 2/2017, 11–36; Saša Vejzagić, „Tržište i grad: Simbioza poduzeća i općine u Jugoslaviji na primjeru Građevnog kombinata Međimurje – Čakovec (1963.–1981.)”, *Politička misao* 3/2020, 121–149.

бити смењени – најпознатији су свакако примери разрешавања руководства СК Хрватске 1971. године и СК Србије наредне године.⁵ Притиснут између оптерећујућег претходног курса и будућих потреба, Савез комуниста Југославије (СКЈ), са Јосипом Брозом Титом на челу, припремао се за изношење тако крупних промена ојачавањем сопствене позиције у друштву. Другим речима, након више од две деценије релативног ширења аутономије појединачних предузећа, њено укидање и враћање контроле на више институционалне и политичке инстанце захтевало је неумољиву и недељиву политичку силу.

Кључни аспекти таквих припрема били су појачана репресија и политичка суђења, што је домаћа историографија у извесној мери обрадила. Вероватно најпознатије дело на ту тему јесте књига Срђана Цветковића, који управо у почетку 1970-их (додуше, посматраних у нешто ширем временском контексту) препознаје интензивирање репресије од стране режима.⁶ Са друге стране, Радина Вучетић је фокусом на цензуру као вид репресије, сагласна са неколико тадашњих политичких актера који су тај период називали „рестаљинизацијом”.⁷ Одскора се појављују и засебне анализе конкретних појединаца и група који су трпели репресију режима и бивали извођени пред суд.⁸ Сличне тенденције примећују се и у студијама које се примарно не баве само репресијом, већ дисидентима и критички настројеним појединцима тога времена.⁹

Оно што је заједничко овим делима, а донекле и њихова слепа тачка, јесу или примарни фокус на интелектуалну елиту и уметнике, или хиперболисање субверзивности тих друштвених група и њихових актив-

5 Rusinow, *The Yugoslav Experiment*, 321–325.

6 Срђан Цветковић, *Између српа и чекића 2: Политичка репресија у Србији, 1953–1985*, (Београд: ИСИ; Службени гласник, 2011).

7 Radina Vučetić, *Monopol na istinu*, (Beograd: CLIO, 2016), 330–332.

8 Видети Katarina Beširević, “The *Új Symposion* Journal on Trial in Yugoslavia (1971/72)”, *Токови историје* 3/2021, 229–252.

9 Зборник докумената Небојше Попова *Contra Fatum: Slučaj grupe profesora Filozofskog fakulteta u Beogradu 1968–1988*, (Beograd: Mladost, 1989), заједно са његовим политичким коментарима и уводима остаје парадигматичан пример тог тренда. Такође, сличне одлике носи и позамашна историографска литература о Праксисовцима. Praxis. *Društvena kritika i humanistički socijalizam*, ur. Dragomir Olujić, Krunoslav Stojaković, (Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung, 2012); Una Blagojević, „Historicizing Marxist Humanism: Dialogue and the Exchange of Ideas between the Praxis Circle and Beyond: The Events of 1968“, A Master’s Thesis, Department of History, Central European University, 2018. Та литература иде у корак са трендовима у међународној историографији. Видети Barbara J. Falk, “Resistance and Dissent in Central and Eastern Europe”, *East European Politics and Societies* 2/2011, 318–360.

ности. Стога је случај троцкиста и њиховог суђења, упркос озбиљним оптужбама режима и незанемарљивом броју година на које су осуђени, умногоме заобишао пажњу историчара. Примера ради, и Небојша Попов и горепоменути Цветковић, иако ретки који троцкистичкој тројци посвећују имало простора, приказ своде на узгредно спомињање, или на пуко понављање чињеница са суђења.¹⁰ Први који је објавио документа са тог процеса и који је, вероватно, убедио касније истраживаче да у целој причи око троцкистичке тројке нема много конкретне садржине, већ да је то само још један у низу намештених процеса, јесте Срђа Поповић, адвокат оптуженог Николића. Наиме, из „Завршне речи браниоца” и „Жалбе”, лако је уочити правну неоснованост целог процеса, док је оцена значаја суђења експлицитније наведена у Поповићевом кратком коментару насталом приликом објављивања збирке докумената, где каже да је „етикета троцкизма требала... да идеолошки компромитује ову позицију [београдског студентског покрета], као ултралеву.”¹¹ Ипак, иако је Поповић највероватније у праву поводом импликација и основаности самог процеса, укључујући неодрживост доказа и изречених казни, то не значи да оптужени студенти неке од наведених ствари заиста нису и починили. Заправо, већина тачака за које је тројка оптужена – од примања и растурања материјала из иностранства, преко покушаја формирања политичке партије, па све до учлањивања и стварања упоришта страним троцкистичким организацијама у Југославији – јесу историјске чињенице, што ће остатак рада и доказати.

Да би се разлучило у којој мери је режим олако лепио етикету троцкизма, а колико је објективно имао основа за неспокој услед њиховог појачаног присуства, овај рад ће испратити активности страних троцкиста у Југославији и групе југословенских троцкиста у периоду од краја 1960-их до почетка 1972. године, тј. до хапшења тројке. Хипотеза овог рада је да је режим имао разлога за страх и основа да против ових студената покрене судски поступак. Наиме, анализом делатности које су претходиле хапшењу у јануару 1972, рад ће показати да су све троје имали директног контакта са троцкистичким интернационалама, да су Кљајић и Имшировић били посебно активни у једној од међународних троцкистичких организација, да су све троје заиста учествовали у разговорима око оснивања нове политичке партије у Југославији и, коначно, да су уистину били ан-

10 Цветковић, *Између српа и чекића* 2, 416–418; Nebojša Popov, *Društveni sukobi – Kritika sociologiji*. “Beogradski jun” 1968, (Beograd: Službeni glasnik, 2008), 218, 252–253.

11 Popović, *Poslednja instanca* 2, 443.

гажовани у производњи и уношењу троцкистичке литературе у Југославију. Другим речима, бројна дешавања која су бринула власт и у која су били уплетени одређени млади Југословени, не само да су била предвођена троцкистима, већ би без фокуса на њих било немогуће сагледати и разумети логику одређених одлука југословенских власти. Конкретније, оно што је режим уплашило у активностима ове тројке јесу могућност реактивирања студентског покрета, присуство међународне студентске организације у Југославији, те постојање политичке опције која би подрила базу Партије преузимањем подршке радничке класе.

Ради дефинисања и праћења активности групе људи означених југословенским троцкистима, рад ће се ослањати на другачији вид архивске грађе од оне, „убичајене“ за домаћу историографију, тј. користиће перспективу оптужених и одразити то кроз изворе. Свестан избор да се не користе извори који потичу од режима и државе произилази из неколико разлога. За почетак, велики део грађе Безбедносно-информативне агенције (БИА – односно, Службе државне безбедности) са полицијским досијеима и осталим корисним информацијама у потпуности је недоступан истраживачима. Потом, записници са суђења или седница неких политичких тела често су једностранни и највероватније изрежирани, те последично и непоуздани. Такође, нису најкориснији у квалитативном категорисању идеолошких усмерења оптужених, који се у таквим изворима произвољно стављају у исти кош. Коначно, приметно је да се већина историографских дела која обрађују овај период ослања на архивске фондове државних институција или на ондашњу штампу, што је свакако изузетно вредна и неизоставна перспектива, али истовремено и позиција која нуди искључиво *перцепцију* актера који се истражују. Они су посматрани у трећем лицу, без приказа њиховог виђења себе самих. Насупрот томе, у овом раду фокус ће бити преусмерен са самог режима и правног аспекта процеса на оне који су против режима радили и говорили, што може допринети квалитетнијем разумевању њихових одлука и активности. Како су у питању мање познати појединци који нису могли објављивати своје ставове у званичним књигама или часописима, слабији акценат биће стављен на саме индивидуе и њихове аргументе, а већи на групу и практичну политичку делатност.

Конкретно, по питању примарних извора, рад се ослања на неколико различитих збирки. Најпре, у питању је материјал из два париска архива – La Contemporaine (BDIC) и CERMTRI, тачније, фонда бившег ламбертисте Стефана Жаста (Stephane Just) у првом архиву, и неколи-

ко фондова у другом.¹² Потом, за рад је важна приватна збирка бившег француског троцкисте Рејмона Клавијеа (Raymond Clavier), који је сâм деценијама покушавао да напише историју југословенског троцкизма и испут сакупио бројне корисне документе. На крају, корисна је и збирка докумената везаних за ламбертистички покрет објављена у редакцији Клифа Слотера (Cliff Slaughter), британског социолога и троцкисте. Анализом политичких резолуција и записника са заседања различитих организацијских тела биће, на првом месту, исцртане контуре „источноевропске стратегије“ две организације које су кључне за разумевање југословенских троцкиста – Међународног комитета Четврте интернационале (Comité international de la Quatrième Internationale – CIQI) и његове највеће чланице – француске Комунистичке Интернационалне Организације (Organisation Communiste Internationaliste – OCI).¹³ Веома битна организациона тела која је CIQI основао, а у којима су Југословени учествовали, били су Организациони комитет комуниста (троцкиста) милитаната Источне Европе (Comité d'organisation des militants des pays de l'Europe de l'Est – COMPEE) и Револуционарна омладинска интернационала (Internationale Révolutionnaire de la Jeunesse – IRJ). Донекле комплексна организациона мрежа учињена је разумљивијом повременим ослањањем на малобројну секундарну литературу. Даље, разматрањем архивских докумената, попут извештаја са путовања и преписке, ти шири колосеци источноевропске стратегије биће попуњени конкретним делатностима појединачних троцкиста-ламбертиста, међу којима и Југословена. Другим речима, извештаји активиста и курира CIQI-а и OCI-а који су путовали у Југославију и својим радњама потпомагали оснивање независне политичке групе биће кључни за разумевање преношења горепоменутог стратегије на конкретан југословенски контекст. Укратко, методолошки фокус на извештаје са путовања и политичке резолуције троцкистичке организације указаће на отиске који су југословенски троцкисти недвосмислено оставили за собом, или у најмању руку на пут којим су се могли кретати.

---

12 CERMTRI је архив који су основали ламбертисти 1976. године, и који је управо због тога атипична институција. Последично, фондови и кутије нису једнако организовани као у већим архивима, те се и овде не може јасно навести који су све фондови коришћени из CERMTRI-а. Више информација о ова два архива видети у мом ранијем чланку: Nemanja Stanimirović, “Proletarian Avantgarde and International Tribunes: Tracing Trotskyists’ Activities in Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY)”, *Matériaux pour l’histoire de notre temps* 145–146/2022, 82–86.

13 Такозвани „ламбертисти“ по Пјеру Ламберу (Pierre Lambert, право презиме Bousset).

Узимајући у обзир да тема овог рада подразумева веома субверзивну активност током које су се сопствени трагови често из предострожности брисали, тешко је доказати сваки аспект делатности југословенских троцкиста, за разлику од њиховог самог постојања и кључних активности. Као примарни извор који је значајно допринео попуњавању одређених историографских празнина послужио је садржај часописа југословенских троцкиста *Пролетерске авангарде*, занимљивог примера југословенског *тамиздата* који је за потребе овог рада преузет из личне колекције Клавијеа, те је сада први пут обрађен. Тај часопис биће коришћен као сведочанство дискусија и активности београдских активиста 1970. и 1971. године.

Конечно, рад се делимично ослања и на секундарне изворе, интервјуе и преписку са бившим активистима-троцкистима, пре свега Драгомиром Олујићем и Радомиром Павловићем, као и на објављену мемоаристичку грађу, нарочито значајну за период до јесени 1969. године, тј. пре првог формалног приступања Југословена ламбертистима, након чега се квантитет доступних примарних извора значајно повећава. Свакако, искази из секундарних извора у раду се преносе само онда када је њихов садржај потврђен каквим архивским документом или се уклапа у већ утврђене шире процесе и контекст.

Троцкизам и југословенска омладина до 1970. године

Лав Троцки је био централна фигура у критици Стаљина са левих позиција и његови аргументи су остали константна полазна тачка многобројних активиста у 20. веку. Од 1938. троцкисти су били организовани унутар тзв. Четврте интернационале (Quatrième Internationale – QI), али је до великог расцепа дошло већ 1952. године, док од 1963. постоје две главне међународне ортодоксно-троцкистичке организације – Уједињени секретаријат Четврте интернационале (Secrétariat unifié de la Quatrième Internationale – SUQI) и горепоменути CIQI.¹⁴ Иако нема дубљих теоријских подела између две струје (ма колико обе стране покушавале да их нагласе) и мада је било неколико покушаја приближавања два покрета током 1960-их, оне се разликују у анализи ситуације у свету и стратегијама деловања. Укратко, SUQI је са више оптимизма гледао на

14 Једини научни преглед историјата троцкистичких покрета може се наћи у: Robert J. Alexander, *International Trotskyism 1929–1985. A Documented Analysis of the Movement*, (Durham: Duke University Press, 1991).

улогу интелектуалаца и самих стаљинистичких компартија, укључујући Титов СКЈ, у процесу ревитализовања међународног радничког покрета.¹⁵

Са друге стране, СИQI је од почетка заузимао мање помирљиву линију према вођствима компартија у Европи, ретроспективно потцртавајући како су одмах увидели да је Тито био стаљиниста, због чега су за револуционарну промену морали наставити да се ослањају на радничку класу. Иако са мање организација чланица у свом саставу него SUQI, главне подружнице СИQI-а – француски ОСI (ламбертисти) и британски Савез социјалистичког рада (Socialist Labour League – SLL, познати као *хилијевци*), вршиле су релативно снажнији утицај у својим националним контекстима, те успеле да контролишу велике омладинске организације.¹⁶ Последично, обе организације су могле да планирају конкретније акције и усклађују их на међународном нивоу, почев од априла 1966, са трећом конференцијом СИQI-а.¹⁷

Из тог процеса удруживања снага можемо извући два документа који говоре о стратегији СИQI-а (конкретније – ОСI-а) за Источну Европу. Први предвиђа успостављање заједничког политичког бироа ОСI-а и SLL-а, у оквиру чега је створена засебна поткомисија задужена за рад у Источној Европи, која би имала организациону независност у односу на СИQI.¹⁸ Други документ залази у опис планова рада који се тичу искључиво Источне Европе.¹⁹ Наиме, како је наведено у том нацрту за Резолуцију, „рад на Истоку [Европе]” је важан не само зато што реконструкција QI подразумева јединство целокупног европског пролетаријата, већ и зато што искуства радника и активиста из Источне Европе помажу францу-

15 Пјер Франк, истакнути члан SUQI-а, писао је 1949. године: „КПЈ је у процесу обнове троцкизма на један фрагментаран начин, али ипак у све важнијим питањима.” Цитирано према: Žan-Zak Mari, *Trockizam i trockisti*, (Beograd: Polinom, 2011), 79–80. Видети такође: Pierre Frank, *The Fourth International: The Long March of the Trotskyists*, (London: Inks Links, 1979), поглавље 7.

16 CLER, а потом AJS у Француској, YC (Young Socialists) у Британији. Alexander, *International Trotskyism*.

17 Видети: *Trotskyism versus Revisionism. A Documentary History* vol. 5 – *The fight for the continuity of the Fourth International*, ed. Cliff Slaughter, (London: New Park, 1975), 8–34, 80–154. Alexander, *International Trotskyism*, 542. Резиме који је ОСI произвео са те конференције налази се у: Centre d'Etudes et de Recherches sur les Mouvements Trotskyste et Révolutionnaires Internationaux (CERMTRI), ОСI: Travail International 1966 a 1971. Note Politique no. 3.

18 La Contemporaine (BDIC), F/Delta/Res/777/17. Projet de résolution de travail de la commission internationale.

19 BDIC, F/Delta/Res/777/18. Projet de Resolution POUR LE TRAVAIL DE L'EST.

ским троцкистима да се ефикасније боре против стаљинизма код куће.²⁰ Са друге стране, оцењује се да је био прави моменат за интензивирање тог рада на Истоку, јер је „неупитно да се [тамо] иде ка све већим друштвеним конфликтима”, те јер се појављују прве клице озбиљнијег отпора режиму („ситуација је зрела за троцкисте да интервенишу у процесе и ослободе троцкистичке нуклеусе снаге. Једино наш програм има одговор на ова искуства“). Због тога се ОСИ обавезује да свој рад са омладином и радницима из „источних” земаља трансформише из периодичних активности у перманентни рад, док је кључни аспект у постизању тог циља требало да буде обучавање кадрова ОСИ-а за разумевање ситуације на истоку.²¹

Такви почетни напори, још увек не нарочито структурирани, огледали су се и у првим одласцима ламбертиста у Југославију. Тако, на основу унутрашњег извештаја ОСИ-а и кореспонденције са SLL-ом, сазнајемо да је већ у септембру 1966. године Пјер Бруе (Pierre Broué, историчар и проминентни ламбертиста), између осталих земаља Источне Европе посетио и Југославију, те упознао извесну „Ј”.²² Потом, у септембру 1967, Бруеов студент дошао је у Југославију на семинар, али му, по савету Варге (Michel Varga, право име Balazs Nagy, високо рангиран унутар CIQI) није речено за постојање „Ј”, како је не би довео у опасност.²³

Варљива 1968. година, која је била кључна прекретница за троцкисте и у Југославији и Француској, у много чему је дефинисала њихове касније напоре. Релативно успешном интервенцијом у протестима и штрајковима, чланство ОСИ-а се вишеструко увећало, пре свега студентима, те су почели да контролишу и одређена студентска тела.²⁴ Након краткотрајног полицијског укидања неких од тих „фронтова” 1968. године, ОСИ је у марту 1969. основао Савез омладине за социјализам (Alliance des Jeunesses pour la Socialisme – AJS), нови легални формат, нужан за

20 На другом месту, ОСИ је још ефикасније потцртао повезаност дешавања на истоку и западу: „Будућност европског империјализма је везана за пробој капитализма унутар Источне Европе и Совјетског Савеза.” Видети: *Trotskyism versus Revisionism* 5, 100.

21 BDIC, F/Delta/Res/777/18. Projet de Resolution POUR LE TRAVAIL DE L'EST.

22 На основу описа – ћерка учесника НОБ-а, започела кружок на Филозофском факултету у Београду... – претпоставља се да је у питању Јелка Кљајић, једна од касније оптужених. BDIC, F/Delta/Res/777/18. Lettre 6. XII; 66. Grenoble.

23 BDIC, F/Delta/Res/777/18. Rapport sur le travail oriental depuis le 1er octobre 1966.

24 Pierre Salvaing, *Ce que je sais de ce que fut. L'Organisation Communiste Internationaliste (O.C.I. pour la Reconstruction de la IVeme Internationale)* (2016). http://www.luttedeclassed.org/dossier44/oci_112016.pdf. Салван је бивши ламбертиста који је поделио своја сећања на тај период. Видети такође: Mari, *Trockizam*, 92, 97.

апсорбовање и укључивање у борбу великог прилива омладине. На оснивачкој конференцији у Паризу било је 400 делегата, док је на следећем окупљању, годину дана касније, у фебруару 1970, било присутно преко 8.000 младих.²⁵ Формално проглашени циљ била је „изградња револуционарне масовне омладинске организације и постављање основа за омладинску интернационалу”, иако је због флукуације студентског тела „рад према омладини” често схватан као шири фронт за регрутацију и тренинг будућих партијских кадрова.²⁶ На пролеће 1969. године, око 250 чланова АЈС-а путовало је у Скарбороу на конгрес УС-а и ту су, наводно први пут, упознавши младе из далеких крајева попут Боливије и Грчке, „осетили светски дух омладинског покрета“ и формално почели да раде на стварању интернационалне омладинске организације.²⁷

У стратегији обнављања QI на ширем плану, те оснивања омладинске интернационале као битног међукорача, Источна Европа је имала кључну улогу. Наиме, у октобру 1969. године, полазећи од оцене да се све више људи на истоку одваја од бирократије и тражи алтернативу коју им само QI може понудити, Политбиро ОСИ-а одлучује да се сав рад према источним земљама спроводи у циљу стварања троцкистичких ћелија као чланица СИQI-а, како би се успешно припремила Четврта конференција СИQI.²⁸ Први део плана био је припремање конференције за активисте са Истока, чему ће подредити сву преосталу активност у том периоду. Политбиро ОСИ-а је нагласио да очекује од конференције да изнедри перманентни комитет за активисте из Источне Европе, иако се конференцији приступало са идејом њиховог убеђивања у нужност реконструкције целокупне QI, а не самог формирања регионалног огранка. Фокусом на три земље у којима су тада имали контакте (Чехословачку, Југославију и Пољску – циљ је био проширити присуство и на СССР), одређене особе биле су одговорне за расподелу главних припремних докумената конференције и почетак дискусије на тој бази. Коначно, Политбиро је омладинској секцији ОСИ-а одредио задатак да предложи начин уклапања рада АЈС-а и осталих студентских организација у стратегију према источним земљама. Конференција је одржана крајем 1969, када је створен Организациони комитет комуниста (троцкиста) милитаната Источне Европе (Comité

25 Alexander, *International Trotskyism*, 385; Mari, *Trockizam*, 98; Salvaing, *Ce que je sais*.

26 Salvaing, *Ce que je sais*.

27 Ауторизовани текст интервјуа са Рејмоном Клавијеом (Raymond Clavier), у поседу аутора, 27. 3. 2023.

28 CERMTRI, ОСИ: Document Europe de l'Est. Projet de resolution sur le travaille de l'Est.

d'organisation des militants des pays de l'Europe de l'Est – COMPEE),²⁹ чију је „платформу од 50 страница” написао Варга, а што је петнаестак присутних источноевропских активиста једногласно прихватило.³⁰ Након тога, иако су имали засебне секције (пољска, чешка, мађарска и југословенска), функционисали су „као једна партија”, са Варгом на челу.³¹

И у Југославији је 1968. година била једнако важна за успостављање основа за настанак групе троцкиста. Насупрот бројним митологизацијама студентских демонстрација у Београду, далеко је реалнији закључак да су ти протести представљали почетак систематичнијег окупљања критичара југословенске стварности,³² тј. да су створили вид платформе на којој се убрзо почео развијати троцкизам. Већина каснијих предводника и чланова групе југословенских троцкиста није имала важнију улогу у тим демонстрацијама, првенствено због својих година, иако је и након осипања масовности студентског покрета учествовала у неформалним састајањима групе од двадесетак незадовољних студената. Ту су се, уз дружење, водили политички разговори које је одликовала хетерогеност идеолошких оријентација.³³ Истог лета, неколицина је отишла на летњу школу на Корчули где су, наводно, упознали извесног „француског троцкисту” и у одушевљеном разговору са њим почели постепено да откривају своје заједничке симпатије према идејама Троцког. После недељу дана неформалног дружења и разговора на Корчули, окупљања су настављена и по повратку у Београд („без идеје за оснивањем групе, то је био само разговор о сопственим дотадашњим искуствима, сазнањима”),³⁴ током формалних састајака Савеза студената Филозофског факултета (ССФФ) или окупљањем у приватним станovima, што потврђује неколико интервјуа и мемоара.

Заједничка потрага за троцкистичком литературом, подстакнута уочавањем дељених политичких симпатија, догодила се из два разлога. Са једне стране, разговори унутар замирућег студентског покрета почели су да се „врте у круг”, јер је важило уверење да „од професора нема ништа”, па се трагало за неком новом идејом.³⁵ Са друге стране, налажење одго-

29 Видети: *Trotskyism* 5, 167.

30 Ауторизовани текст интервјуа са Радославом Павловићем, у поседу аутора, 15. 1. 2023.

31 Павловић, и-мејл послат аутору 6. 1. 2023.

32 Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968*, (Zagreb: Naklada Ljevak, 2012), 272.

33 Павловић, интервју. Ауторизовани текст интервјуа са Драгомиром Олујићем, у поседу аутора, 20. 8. 2022.

34 Олујић, интервју.

35 Павловић, интервју.

вора потпомогли су активисти из Француске (не само ламбертисти, већ и друге струје, најпре *наблисти*, тј. чланови SUQI-a), који су од касне јесени 1968. почели да редовније долазе у Југославију – отприлике једном месечно – када би им доносили своје часописе. Према сећању Олујића, то још увек није био разрађен начин комуникације којом би Французи циљано приступали одређеним Југословенима, већ су покушавали да мапирају идеолошке позиције студената. Поред превођења кратких фрагмената дела Троцког које би нашли у тој страниој литератури и повремених извода у бројевима студентских часописа који би убрзо бивали забрањени и повучени, битан моменат догодио се крајем фебруара 1969, када им је Имшировићев познаник доставио неколико књига Троцког, чуваних у одељку Градске библиотеке, а доступних само вишим члановима СК. Када су то превели, књиге су кружиле међу групом студената, па је њих неколико почело да се сматра троцкистима.³⁶ Тај ниво додир са троцкистичком литературом, пак, за већину београдских активиста више се није мењао.

Снажнија спона успостављена је на лето 1969, када се група југословенских студената на Корчули сусрела са ламбертистичком делегацијом предвођеном Бруеом и Жаном Санвоасаном (Jean Sanvoisin, новинар), који су предложили оснивање формалније групације међу Југословенима и њихову посету Француској.³⁷ Тројка која одлучује да емигрира у Париз након лета није била она којој ће три године касније бити суђено, већ су је чинили Радослав Павловић, Војислав Камбан и Милан Младеновић. Они су првих неколико месеци спавали код чланова ОСИ-а, а потом су засебно налазили смештај. Међусобно су се састајали на недељном нивоу, заједно са још осморо активиста из Источне Европе³⁸ и под вођством Варге пролазили курс из марксистичке теорије, историје радничког покрета и сличних тема,³⁹ што се уклапало у планове ОСИ-а да их придобије „за обнову QI” и припреми за надолазећу конференцију. Све ове теме (уз коришћење истих термина) нашле су место у каснијој про-

36 Олујић, интервју.

37 И Олујић и Павловић у својим интервјуима потврђују такву верзију догађаја са Корчуле. Чини се да ОСИ-ева делегација на Корчули није касније поднела извештај за ту годину којим би се директно поткрепиле ове тврдње, али је у извештају из наредне, 1970. године, експлицитно споменута њихова „прошлогодишња” интервенција у дискусији на Корчули. Видети BDIC, F/Delta/Res/777/18. Résolution sur les tâches de la fraction au colloque do K.

38 Младеновић је убрзо одлучио да се врати у Југославију и није учествовао у политичкој обуци. Павловић, интервју.

39 CERMTRI, ОСИ: Documents de l'Est. Programme du cercle dû discussion yougoslave.

изводњи југословенских троцкистичких новина, те у овим предавањима можемо да уочимо настанке првих југословенских троцкиста. Ламбертистима је посебно било стало да Југословене што пре оспособе за независан рад, због чега су теоријске дискусије комбиновали са менторским укључивањем у свакодневни практични рад ОСИ-а, АЈС-а и СИЦИ-а, те фокусом на одржавање контаката са активистима у Југославији, управо како би могли да буду активни учесници на оснивачкој конференцији СОМРЕЕ-а. Другим речима, искуство у Паризу донело је квалитативни искорак у изградњи троцкистичког кадра међу Југословенима.

У контексту те, надлазеће конференције, а у складу са раније поменутом резолуцијом о раду ОСИ ка „Истоку”, активисти са псеудонимима Марке (Marquet, право име Gerard Bloch) и Николас (Nicolas) били су одговорни за одржавање контаката са активистима који су остали у Југославији, односно, за достављање докумената и литературе, као и за иницирање дискусије о њеном значају.⁴⁰ Изгледно је да Имшировић није био на овој конференцији,⁴¹ иако се за то терети у оптужници из 1972. године, већ да су Југословене представљали Павловић и Камбан, заједно са још двоје студената-симпатизера који касније „нису желели да се озбиљније посвете раду на новој радничкој партији”.⁴² Свакако, формалним укључивањем Југословена у рад СОМРЕЕ-а, значајно се повећава и квантитет материјалних доказа којима се може испратити њихов рад.

Интензивирање субверзивног рада 1970. и 1971. године

Наредне две године развоја СИЦИ-а сведочиле су о два супротстављена процеса. С једне стране, претварање раније договорених стратегија у опипљиве међународне структуре се интензивирало; са друге, латентна неслагања две највеће организације унутар СИЦИ-а, ОСИ и SLL, избијала су на површину.⁴³ На „првој предконференцији”, у склопу припрема за Четврту конференцију СИЦИ-а, одржаној јуна 1970. у Лондону,

40 CERMTRI, ОСИ: Documents de l'Est. Projet de resolution sur le travail de l'Est.

41 У интервјуу са аутором то су, независно један од другог, потврдили и Олујић и Павловић. Догађаји описани ниже у тексту дају снажнију потпору верзији да Имшировић није могао бити у контакту са ламбертистима пре 1971. године.

42 Павловић, и-мејл аутору.

43 Видети Alexander, *International Trotskyism*, 543–544. BDIC, F/Delta/Res/777/17. Resolution sur les taches internationales de l'OCI.

разлике су испливале на површину и, иако се CIQI није распао, никада се више није окупио у том формату.⁴⁴

Међународна конференција младих у Есену из јула 1971. парадигматичан је пример CIQI-а у том периоду, јер су, са једне стране, и AJS и YS полако надрастали своје националне оквири, док су се, са друге стране, њихове матичне организације (OCI и SLL) постепено разилазиле. Тако се у Есену нашло преко 5.000 младих из 32 земље, при чему се две водеће организације нису могле усагласити око усвајања резолуција. Упркос несагласју, конференција у Есену окончала се формалним оснивањем Револуционарне омладинске интернационале (Internationale Révolutionnaire de la Jeunesse – IRJ), тј. пандана CIQI-а за младе.⁴⁵ Иако нису сви укључени у AJS и IRJ били изграђени троцкисти, настанком IRJ-а створена је опипљива структура у коју су се омладински покрети великог дела света могли укључити и повезати под вођством троцкиста.

Узимајући у обзир да је конференција у Есену била веома битна на суђењу београдским троцкистима 1972. године, занимљиво је да су југословенске власти очигледно испратиле процес формалног укрупњавања организација предвођених троцкистима, али не и суштинску позадину целе приче. Ипак, иако је истина да је IRJ већ средином 1972. фактички била мртво слово на папиру, у другој половини 1971. године засигурно је могла да изгледа застрашујуће у очима бројних европских влада.

О постојању југословенских троцкиста може се говорити почетком 1970. године, након периода теоретске изградње (читања дела Троцког и обуке од стране француских троцкиста) и успостављања конкретног оквира унутар којег би се њихова активност могла уклопити. Последично се и већи акценат ставља на конкретне практичне активности у Југославији. Тројци београдских студената се 1972. управо судило за овај период од 1970. до краја 1971. године, који се такође подудара са интензивирањем делатности троцкиста у Југославији. Бројне активности које су се нашле у оптужници и оних неколико које нису, предводили су (у склопу плана CIQI-а) југословенски троцкисти – првенствено они у Паризу, а потом Имшировић, те Кљајић, Јовичић и Олујић, уз постепено све тешње везивање за троцкизам.

44 “Declaration of the Central Committee of the OCI, November 24, 1971”, *Trotskyism versus Revisionism* vol. 6, ed. Cliff Slaughter, (London: New Park, 1975), 47, 71.

45 Salvaing, *Ce que je sais*. Clavier, интервју.

Наизглед, прва половина 1970. године није обилovala посебно значајним догађајима.⁴⁶ У јуну је одржана поменута „прва предконференција” СИЦИ у Лондону, којој су од Југословена присуствовали Радослав Павловић и Никола Фаркаш (Мађар из Војводине који је у Париз емигрирао 1966. и након тога био део ОСИ-а и касније, СИЦИ-евих источноевропских подружница), махом се уздржавајући од те „апстрактне дискусије”.⁴⁷

Ипак, уочи саме сесије и одмах након ње, Павловић је обавио неколико битних посета Југославији. У документу датираном за 6. јул 1970. године, под псеудонимом Жан-Пол (Jean Paul), Павловић подноси извештај о својој активности у Југославији за тај период.⁴⁸ Наиме, одлуком југословенске групе при СОРПЕЕ, Павловић је израдио документ под називом „Позив”, који је требало да покрене дискусију „у циљу политичке хегемонизације најсвеснијих милитаната”, тј. успостављања трајнијег вида повезивања СОРПЕЕ са активним студентима у Југославији. Из пет различитих дискусија са групом од око седам „милитаната”, од којих именује само Владу и Љиљу (претпоставља се да су у питању Владимир Мијановић и Љиљана Јовичић) и Драгољуба Игњатовића, Павловић закључује да већина нема јасне, нити изграђене ставове о многим питањима, те да имају „авантуристичке тенденције”. Павловић се данас присећа да су тим разговорима редовно присуствовали и Имшировић, Олујић и Јован Анђелковић, а да су понекад долазили и Кљајић и Николић.⁴⁹

Месец дана касније, у летњу школу на Корчули поново су дошли ламбертисти, али сада изгледно систематичнији и ефикаснији, управо јер су имали неколико југословенских активиста у својим редовима. У складу са широм стратегијом, циљ им је био да убеди старије југословенске контакте, пре свих извесног Лулуа (Loulou), да не изолују млађе милитанте, већ да их окупе, заједно са различитим групама које су настале након 1968. године, у кампању за оснивање ИРЈ (који ће, подсетимо, бити основан

46 Олујић наводи да је Имшировић први пут ишао у Париз првих месеци 1970. године, док се Павловићу то чини прераним.

47 Павловић, интервју.

48 Приватна колекција Рејмона Клавијеа. Rapport sur le Voyage, le 6 juillet 1970. Имао сам увид само у део који се односио на разговоре вођене у Београду, док уводна страница извештаја сугерише да је било и дискусија у Загребу са још неким појединцима, док сам текст реферише на одређена документа која би требало да стоје у прилогу, али их нема.

49 Павловић, интервју. Кљајић и Николић су такође у својим сећањима говорили да су се у том периоду кретали у некаким „крugовима” где се дискутовало о политичким темама.

тек наредног лета у Есену).⁵⁰ Ипак, судећи по извештају, Лулу није дошао на Корчулу, јер је отпутовао у САД на семинар, док се од свих студена-та-милитаната које је Павловић раније посетио, појавио само један, који је већ био повезан са *наблистима*.⁵¹ За овај рад, релевантнији део Бруе-овог извештаја јесте онај о студентима који су желели да организују панел-дискусију о репресији у Југославији, а посебно о случају Мијановић, око чега су се сукобили са управним одбором летње школе, због чега је и полиција интервенисала и забранила окупљање. Бруе је ставио потпис подршке на документ студената, док се у дискусији са старијим интелектуалцима залагао за међународну кампању против репресије.

Као последица интензивирања контаката током 1970. године, проишло је у августу и објављивање првог броја *Пролетерске авангарде*, часописа југословенских троцкиста, који је физичким изгледом подсећао на совјетски *тамиздат*. Идеолошка припадност била је недвосмислена – садржина текстова јасно демонстрира преобладајућу идеју Троцког, а и у поднаслову самог часописа експлицитно стоји опис: „ДИСКУСИОНИ БИЛТЕН ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ТРОЦКИСТИЧКЕ ГРУПЕ члана Организационог Комитета источно-европских земаља, при Међународном Комитету за реконструкцију IV Интернационале”. Један од објављених текстова је и „Позив” који је Павловић делио приликом раније посете Београду. У делу где група поставља неке од својих циљева, потврђује да је повезана са СИОИ-ем, те да су „присуствовали од 27. децембра 1969. до 3. јануара 1970. године конференцији милитаната источне и средње Европе” где су постали део СОМРЕЕ-а, као и да су потом учествовали у раду претконференције у јуну 1970. Овај часопис, који је у оптужници из 1972. године био имплицитно наведен као инкриминишући материјал, доказ је о квалитативном напретку југословенских троцкиста који су посредством њега могли да интервенишу у дискусије београдских активиста.⁵²

Од краја 1970. па до средине наредне године, југословенски троцкисти смештени у Паризу претежно су се ангажовали у активностима СОМРЕЕ, што у виду припреме за конференцију у Есену, што кроз објављивање *Информативног билтена* који је излазио у Француској на

50 BDIC, F/Delta/Res/777/18. Résolution sur les tâches de la fraction au colloque de K.

51 BDIC, F/Delta/Res/777/18. Rapport sur l'intervention de la fraction à l'école internationale d'été de Korcula. Тај студент је скоро несумњиво Милан Николић, који је касније и сâм признавао контакте са *наблистима*, док се за Лулу, очигледно научног радника, може само нагађати да је у питању професор Љубомир Тадић који је имао везе са ламбертистима.

52 *Proleterska avangarda*, br. 1, avgust 1970.

четири језика.⁵³ У Београду се у том периоду интензивирала дискусија око наредних корака студентског покрета, те питања грађења нове политичке партије.⁵⁴ Павловић је, наводно, у том периоду путовао у Београд како би припремио терен за одлазак у Есен и тиме дао општији карактер дискусијама.

Садржај другог броја *Пролетерске авангарде* посебно је користан за разумевање тог контекста. Конкретније, из уводника и текста „Нужност партије у светлу студентског покрета” сазнајемо за постојање Иницијативне групе за Револуционарну радничку партију (ИГРРП), што су након хапшења 1972. године сви оптужени оспоравали. Наиме, наводећи да је часопис замишљен као својеврсна платформа за дискусију о програму нове партије, уводник нуди веома пријатељску критику „анархистичког и волунтаристичког опредељења” ИГРРП која је тежила неформалнијем виду окупљања.⁵⁵ Овај непотписани текст, иако је штампан у Паризу, несумњиво је произашао из пера некога ко дубоко познаје београдску активистичку сцену, због чега текст сведочи о доброј повезаности активиста у два града. Премда је разумљива позиција и жеља оптужених да се након хапшења умањи значај ИГРРП-а, овај текст настао у првој половини 1971, остаје сведочанство перспективе пре инкриминисања постојања такве групе, што га чини далеко објективнијим. Иако је сасвим јасно да ИГРРП није имала институт формалног чланства, о овој групи се не може говорити као о фиктивном ентитету. Штавише, не само да се овим текстом доказује проста чињеница постојања ИГРРП-а, већ се осликавају карактер и интелектуалне нијансе политичких аргумената унутар исте групе. ИГРРП није имао чврстих веза са иностранством, није нудио систематичну критику режима, нити спроводио конкретне антидржавне акције које су превазилазиле ниво симболике. Другим речима, неупитно је да је ИГРРП уистину постојала, премда је више била аморфна дружина, исувише далеко од нивоа субверзивности који јој се имплицира у оптужници из 1972. године. Коначно, није ИГРРП била та организација којој се судило, већ једном делу који су чинили југословенски троцкисти.

У јулу 1971, како је раније објашњено, одржана је оснивачка конференција Револуционарне омладинске интернационале (IRJ) у Есену.

53 У уводнику другог броја *Proleterske avangarde* уредници објашњавају „због чега их није било”, тј. чиме су попунили временски размак између августа 1970. и јула 1971. године, односно, првог и другог броја. *Proleterska avangarda*, br. 2, jul 1971, 2.

54 Jelka Kljaić-Imširović, „Disidenti i zatvor”, *Republika* 196/1998.

55 „Nužnost partije u svetlu studentskog pokreta”, *Proleterska avangarda*, br. 2, jul 1971, 19–25.

Присуство појединаца није бележено, због чега и нема архивских доказа о присуству Југословена. Стога се за ту информацију морамо ослонити на мемоаристику и усмену историју, која је у овом случају неусаглашена – било их је најмање двоје, а највише седморо.⁵⁶ Неподударност исказа не треба да чуди уколико се узме у обзир да је у питању била огромна конференција на коју ламбертисти нису доводили Југословене у групама – просто је могуће да се југословенски активисти нису тамо срели, нити знали за долазак других – али је неупитно да их је било неколико. Искази су били усаглашени једино у вези са присуством Кљајићеве, која у својим сећањима и признаје да је узела учешће на конференцији, али јој на суду то нису могли доказати.⁵⁷ Доказ је постојао једино за Имшировића, који је за присуство на конференцији у Есену једини и оптужен, иако се тада бранио да је у Немачкој ради потраге за послом посетио више градова. Премда је Имшировићева одбрана 1972. године уверљиво тврдила да присуство скупу не значи чланство у организацији,⁵⁸ што ИРЈ свакако није формално омогућавала, конференција у Есену је чврсто везала београдске активисте за европски покрет младих, а на практичном нивоу укључила неколико њих у „борбу”. Већ следећег месеца, Јелка Кљајић је, заједно са Миланом Николићем, ушла у сукоб са „праксовцима“ на Корчули, критикујући чињеницу да домен њихове опозиционе делатности никада не превазилази академску сферу,⁵⁹ из чега се може претпоставити да се својим присуством у Есену управо опредељивала за конкретнији активизам. Есен стога представља симбол спајања београдске активистичке сцене са европском студентском мрежом, до чега је и дошло под окриљем троцкиста-ламбертиста. Управо кроз ту призму, направљен је искорак дела те сцене који их је довео на другу страну закона.

Према тврдњи Павловића, Имшировић се из Есена није вратио у Београд, већ је отишао право за Париз. Тамо је, наводно, на састанку са Варгом, Павловићем, Камбаном и још неколико људи из СОМРЕЕ-а, изабран за секретара југословенске групе троцкиста – одговоран групи за

56 Олујић наводи да је са њима ишао и извесни Јегер из Загреба, док се Кљајићева присећала како су путовале четири особе из Београда и три из Загреба. Павловић, пак, тврди да су у Есен ишли он, Кљајићева и Имшировић, док Клавије говори да је, поред ово троје, ишла и особа чијег се имена не сећа. Коначно, Лино Вељак, тада студент у Загребу, а касније део Слободног универзитета, истиче да је присуствовао тој конференцији заједно са Јелком Кљајић: Лино Вељак, интервју са аутором, 29. 4. 2023.

57 Kljajić-Imširović, „Disidenti i zatvor“.

58 Popović, *Poslednja instanca* 2, 464, 501.

59 Kljajić-Imširović, „Disidenti i zatvor“.

организацију активности у Југославији.⁶⁰ Опишљивија потпора тој верзији догађаја налази се у доказном материјалу са каснијег суђења у којој стоји да је Имшировић по повратку из Есена дао Кљајићевој „некакву Резолуцију [...] Комитета за везу студената Источне Европе”.⁶¹ Без одласка у Париз, или барем без директног састанка са ламбертистима, Имшировић није могао имати икакав документ нечега што је произвео СОМРЕЕ.

Да се са Имшировићем конкретизовала и интензивирала сарадња у том периоду, уочљиво је и из другог броја *Пролетерске авангарде* који је изашао управо у јулу 1971. Наиме, рубрика „Трибина”, која је формирана како би се читаоци укључили у дискусију о релевантним темама, први пут је имала свог „дописника” – Павлушка Имшировића.⁶² Коментар уредништва, у овом случају Павловића, на Имшировићев текст, указује на различит ниво теоријске изградње тадашњих југословенских троцкиста у две државе, али и на то да су били део истог покрета. Имшировићевим прикључивањем том покрету формализовано је стално присуство троцкиста у Југославији.

Другу страну исте медаље представља чињеница да се под јурисдикцијом СФРЈ стално налазио агент организације која се залагала за рушење те државе. Павловић, Камбан и остали „Парижани” били су већи део времена ван домашаја режима. Ипак, како би се капитализовало на интензивирању свеобухватне активности у том периоду, што се види из тога да је *Пролетерска авангарда*, након што је у скоро годину дана објавила само један број, сада произвела три броја за свега четири месеца, појачан је контингент литературе која се слала у Београд. На једном од Павловићевих путовања која су подразумевала „шверцовање” бројне забрањене литературе, пак, гранична полиција је открила два кофера пуна трећег и четвртог броја *Пролетерске авангарде*, као и других троцкистичких часописа на француском. Њихов власник био је извесни Жан Пјер Блот, француски ламбертиста, који је заједно са Павловићем и извесним Јаношем Боровијем, Мађаром из Војводине, чланом СОМРЕЕ, улазио у Југославију из Италије. Док је другој двојци, као југословенским

60 Павловић, интервју.

61 Поповић, *Poslednja instanca* 2, 501.

62 Текст „*Za revolucionarnu radničku partiju u Jugoslaviji! Kuda ideš Jugoslavijo*” потписан је као АМ, али у архиву постоји превод истог текста на француски језик, где је наведено да је тај текст написао „Aliocha”, за шта каснији документи, као и неколико активиста потврђују да је псеудоним Имшировића, изабран према имену свог сестрића. CERMTRI, Commission EST. 1971 a 1980. Article d'Aliocha pour la Prol. Avangarda. Le 25 juillet 1971. OU VAS-TU YOUGOSLAVIE ?

држављанима, претио затвор уколико би били ухваћени, Блот је „само” протеран.⁶³ Иако је ово само усмено казивање бившег учесника, чињеница да се у доказном материјалу на каснијем суђењу нашло више примерака управо трећег и четвртог броја *Пролетерске авангарде*, те да је данас у званичним институцијама (тачније, Народној библиотеци Србије) једино доступан примерак четвртог броја, може указати на то да је полиција до инкриминишућег материјала вероватно дошла током неуспелог шверца, а не у рацији приликом хапшења Имшировића и Николића 1972. године. Уколико се југословенска полиција дочепала огромног контингента литературе, није немогуће претпоставити да је, слутећи колико јој је оваквих кофера промакло, параноично преувеличавала опасност која јој прети.

За крај, извештај француског троцкисте Жерара Блоха (Gerard Bloch) са самог краја децембра 1971. доноси увид у ситуацију међу активистима у Југославији током последњих седмица пре хапшења тројке. Наиме, Блох наводи да „данас постоји само један троцкиста у Београду, Аљоша [Павлушко Имшировић]. Постоји око седам или осам милитаната груписаних око њега.”⁶⁴

Извештај доста значаја придаје и Љиљани, претпоставља се, Јовичић (у том тренутку већ Мијановић), која је себе сматрала чланицом IRJ, свесно бранећи троцкизам од паблизма у жељи да присуствује наредном летњем кампу IRJ-а. Блох подвлачи да је кључно задобити је за ламбертистичку фракцију. Потом, извештај наводи студенткињу Ану која жели да учествује у IRJ и борби за одбрану демократских права на истоку Европе, али одбија да се одлучи између ламбертиста и паблиста, због чега учествује у активностима обе организације. Анин опис се подудара са идентитетом Јелке Кљајић,⁶⁵ што потврђују и бивши активисти.⁶⁶ Што се Николића тиче, Блох примећује да је овај сазрео од 1969. године (када су га упознали на Корчули), али да се потпуно изградио у паблисту, те да себе више није сматрао милитантом, већ „идеологом који је у потрази за истином”. Последично, Николић заговара значај SUQI-а у одбрани марксизма (као пример наводи долазак Ернеста Мандела, водећег идеолога SUQI-а, на конференцију у Београду),⁶⁷ понављајући њихов став

63 Павловић, интервју.

64 CERMTRI, G. Bloch. Rapport sur le voyage de Belgrade.

65 Живела је годинама у Београду, била је „под утицајем” Милана Николића (што Кљајић у мемоарима признаје), неколико година касније је своју ћерку назвала Ана.

66 Raymond Clavier, и-мејл аутору 14. 8. 2022.

67 То је Николићу стајало у оптужници, али је повучено из пресуде, јер се није могло доказати да је Мандел на било који начин био претња по СФРЈ. Видети: Popović,

да није нужно стварати нову партију. Коначно, уз спомињање неколико контаката које је Имшировић одржавао са активистима у Загребу и Љубљани, у извештају се истичу двоје предавача и двоје ђака из средње пољопривредне школе, који су били веома активни у борби за синдикална права и које Блох означава као нарочито важне за даље укључивање у рад IRJ. Упркос томе што се у извештају не именује ниједно од њих четворо, један од двоје предавача и вероватно главни у окупљању осталих у тој школи, неупитно је био Јован Анђелковић, који је тада предавао социологију у пољопривредној школи ПК Београд,⁶⁸ док се са сигурношћу може претпоставити да су двојица ђака били Родољуб Владисављевић и Радојица Вранић, којима је у јануару 1972. Јелка Кљајић поделила један текст, о чему су сведочили на њеном суђењу. Иако су њих двојица у судским документима представљени као примерни, млади чланови партије, на основу Блоховог извештаја и поверења Кљајићеве, изгледно је да су били укључени у дискусије о изградњи нове групе, те да су касније под притиском попустили.⁶⁹

Из истог извештаја сазнајемо да је Блох у три дана водио пет различитих разговора са београдским „милитантима”, где је донекле успео да постигне свој постављени циљ – да убеди што више њих (не рачунајући Имшировића) да присуствују састанку IRJ у Паризу заказаном за 21. јануар, да их помоћу дискусија политички припреми за успешну интервенцију и постави основе за минимум заједничког практичног рада у Београду. Поред Имшировића, јасну намеру да дођу на састанак у Паризу изразиле су и Јовичић-Мијановић и Кљајић, а последњег дана разговора Николић и Кљајићева су се сложили о заједничком раду на покретању кампање за ослобођење чешког дисидента Шкутине. Велики значај у свом путовању Блох је, извесно, посветио придобијању Владимира Мијановића (тек изашлог из затвора) за борбу унутар IRJ за демократска права на истоку Европе и нужност стварања партије. Осим тога, Блох је настојао да убеди Мијановића да пошаље свој текст у редакцију *Пролетерске авангарде* који би служио као основа за дискусију о принципима те партије. ОСИ је очигледно био свестан идеолошких разлика са Мијановићем, али се на-

---

Poslednja instanca 2, 463–464.

68 Анђелковић је био студент социологије који је до краја живота остао троцкиста и све време био активни члан групе, али се, по речима Олујића, никада није посебно експонирао у јавним наступима. Олујић, интервју.

69 CERMTRI, G. Bloch. Rapport sur le voyage de Belgrade.

дао да ће, с обзиром да је он као председник ССФФ уживао поштовање великог броја студената, допрети и до ширег дела студентске популације.

Закључак да управо ОСИ треба да иницира окупљање распршених активиста и стварање својеврсног „акционог програма“ до наредног лета, подразумевали су и брже формализовање троцкистичке групе у Југославији, јер би само тако хомогено организована могла да стане на чело ширег студентског тела. За аргумент овог рада кључно је то, што Блохов извештај потврђује да је Имшировић, ради остваривања ОСИ-еве стратегије, сâм предложио организовање конференције у „провинцији“ где би се састали декларисани троцкисти из Београда, Загреба и Љубљане (које је само Имшировић познавао) са вишим чланом ОСИ-а и прогласили оснивање формалније групе. Даље кораке у том смеру требало је разрадити по доласку Имшировића у Париз 21. јануара.⁷⁰

Укратко, овај Блохов извештај указује на све већу активност и релевантност IRJ-а који је тиме требало да апстрактни глобални дух студентских протеста у југословенском контексту преточи у ширу политичку организацију; истовремено, извештај такође указује на спремност југословенских студената да учествују у том процесу. Надограђујући се на активности из претходних месеци, планирани састанак у Паризу показао је да су се ствари захуктавале, а студентски покрет поново будио, овога пута под утицајем и у оквиру плана троцкиста.

Епилог и закључак

Седмог јануара 1972. ухапшени су Павлушко Имшировић и Милан Николић, а тачно две недеље касније и Јелка Кљајић. Приликом хапшења извршен је претрес њихових станова где је нађено мноштво инкриминишућег материјала. У свом извештају ОСИ-у након што је изашао из затвора 1974. године, Имшировић је тврдио да је један од другова унутар ИГРПП имао нервни слом, те се на психијатријском одељењу „излануо“ о постојању групе, што је потом прослеђено полицији.⁷¹ Кљајићева је касније тврдила да иницијално није ни сама могла знати да ли ће бити ухапшена као троцкисткиња, с обзиром да још увек није постојао јасан критеријум за такво одређивање, док Олујић тврди да је у плану било хапшење Анђелковића који је тада био болестан, због чега се режим „определио“ за Јелку Кљајић. Један од оптужених могао је бити и совјетски студент Владимир Јурјев који је Имшировићу преносио совјетску самиздат ли-

70 CERMTRI, G. Bloch. Rapport sur le voyage de Belgrade.

71 CERMTRI, OSI: Travail International 1974. Rapport sur le travail vers l'Est.

тературу и записе са демонстрација у Москви; уместо тога, он је средином јануара „само” киднапован из своје собе у студентском дому и депортован у СССР.⁷²

О времену које су ухапшени провели у затвору имамо само фрагментарна сведочанства.⁷³ Свакако, група југословенских троцкиста остала је без свог секретара, предводника у Београду, све до краја 1973. године. У међувремену, у француској организацији дошло је до поделе: Варга је након неосноване Ламберове клеветничке кампање избачен из ОСИ-а. Камбан и Павловић су се разишли по истом основу, док је Имшировић по изласку из затвора придобијен за Ламберову струју, па су се секретар групе и главни уредник гласила југословенских троцкиста тако нашли на супротстављеним странама. Југословенски троцкисти се никада нису опоравили од тог одлучног сасецања њиховог раста у самом корену.

Режим је овим потезом, не само спречио буђење студентског покрета, већ је ефикасно утишао и друге критичаре власти, успешно обновивши инструмент репресије – баук троцкизма. Примера ради, први том изабраних дела Троцког на српскохрватском изашао је пре хапшења, а последњи након тога: уредник збирке, *праксисовац* Предраг Вранички је направио потпуни заокрет, умањивши значај Троцког у поговору последњег тома, за разлику од свог афирмативног става исказаног у предговору првом тому.⁷⁴ Уз друге, већ познате процесе уметницима и научницима 1973. године, догодило се још једно суђење наводној троцкистичкој тројци – овога пута, на удару су се нашли већ поменути Владимир Мијановић, Љиљана Јовичић и Данило Удовички, син шпанског борца Лазара Удовичког. Већина је након ових таласа репресије „доведена у ред”, док се отпор у Београду од 1976. наставља само на нивоу интелектуалаца, кроз „Слободни универзитет”.

Судски случајеви, као примери политичке репресије, уистину су кључни за дубље разумевање логике система који их води. Управо такви догађаји оцртавају главне контуре нашег погледа на прошлост, а додатна

72 Кљajić-Imširović, „Disidenti i zatvor”. Драгомир Олујић, Интервју са Срђаном Цветковићем, 15. 5. 2008. Цитирано према: Цветковић, *Између српа и чекића* 2, 416–417. Clavier, и-мејл аутору.

73 Николић помиње да је тада први пут читао Троцког. Кљајићева се присећа да је неке цимерке у затвору научила да читају и да су оне певале „Интернационалу”. Имшировић тврди да је предводио борбу политичких затвореника за побољшање услова и да је поводом тога послао два писма „секретару правосуђа”.

74 Упоредити: Predrag Vranicki, „Lav Davidović Bronstein-Trocki”, *Iz revolucije*, ur. Predrag Vranicki, (Rijeka: Otokar Keršovani, 1971), 5–50, са Predrag Vranicki, „Bilješka urednika”, *Izdana revolucija II*, ur. Predrag Vranicki, (Rijeka: Otokar Keršovani, 1973), 309–311.

обрада „државних” извора неупитно ће повећавати количину знања која имамо о том феномену. Ипак, ти случајеви државног насиља само су врх леденог брега, финални тренуци када режим скида рукавице и показује своје карте, који сву претходну активност чине да изгледа као да је неупитно водила таквом завршетку. Овај рад заговара приступ фокусирања на шири процес политичког делања који претходи суђењу, а кроз анализу активности југословенске групе троцкиста у периоду до 1972. године. Тиме је доказано да је троцкизам, иако заиста коришћен као „страшило” након суђења, како би се утишали критичари, ма колико сићушан, ипак тада постојао у СФРЈ, те да су следбеници Троцког предводили покушаје који су у крајњој инстанци имали за циљ обарање Титове власти. Штавише, овим истраживањем сугеришу се неке кључне карактеристике непријатеља којег се режим бојао – покрета насталог „одоздо”, повезаног са међународним актерима ради окончања политичке контроле СКЈ над радничком класом Југославије.

Интуитивнијим приступом, који би се у већој мери ослањао на правна документа са суђења, може се донети или морална осуда режима (и комунизма) због непоштовања права грађана, или закључак да је режим насумично измишљао непријатеље. Док први исход не садржи објективну вредност за историчаре, ни други их не доводи ближе разумевању одговора на бројна питања попут – зашто баш тад и зашто баш ти људи? Другим речима, иако се на такав начин може верно *описати* репресија, иста се не може у довољној мери *објаснити*. Методом овог рада, тј. фокусом на изворе које су „производили” осуђени и њима блиски, пак, постаје јасно да је временски оквир започињања процеса био кључан, јер се студентски покрет у Југославији поново будио и повезивао са европским омладинским покретом. Штавише, како је рад показао, „захуктавало” се након конференције у Есену, што је вероватно убрзало одлуку југословенских власти да у процес крене и без потпуно припремљеног случаја. У распону од само шест месеци након Есена, Имшировић је постао секретар групе, гранична полиција је дошла у посед великог тиража забрањене литературе, планирано је ново окупљање IRJ-а у Паризу, те оснивање шире групе југословенских троцкиста у некој југословенској провинцији. Изгледно је да режим није имао све доказе пре хапшења и претреса, што даље упућује на то да није имао ни комплетну представу о структури субверзивне групе. Слаба обавештеност режима очигледна је у коришћењу ИГРРП-а на суђењу – све карактеристике које оптужница приписује ИГРРП-у заправо се односе на југословенске троцкисте који су били само део ИГРРП-а, па је било природно да оптужени тврде како такав ИГРРП није ни постојао. Ипак, иако се случај базирао на инсинуацијама тужи-

оца, које без доказа ни на једном праведном суду не би прошле, претпоставке су засноване на тачним увидима да иза свега стоје троцкисти. Југословенски троцкисти су заиста учинили већину ствари за које су били окривљени – они су штампали и уносили забрањену литературу; повезивали су се међусобно и причали о новој партији; ИГРРП је постојала; повезивали су се са европским омладинским покретом; коначно, имали су формалне чланове унутар међународне троцкистичке организације и помагали су другим њеним члановима да делују унутар СФРЈ. Укратко, тек након налаза овог рада може се разумети зашто је до хапшења дошло баш у јануару 1972. године и шта значе све ставке у оптужници. Наравно, истраживање овог догађаја и процеса неће бити комплетно без проучавања конкретних рационализација полицијских службеника (што ће постати могуће отварањем грађе БИА-е), те потпуног контекстуализовања унутар атмосфере тог тренутка посредством анализе штампе, мада верујемо да је овај чланак поставио стабилне основе за даљи рад на овој теми.

Закључци овог рада нису чист схоластицизам, већ са собом могу вући значајније последице. Наиме, насупротив честом фокусирању историографије на велике људе епохе, узимање у обзир количине и хитрине насиља од стране режима над овим „обичним” активистима отвара питање о постојању извесне хијерархије у државном спровођењу репресије. Другим речима, увођењем у историографију нових примера жртава тортуре, које долазе из других друштвених слојева, омогућава се међусобно упоређивање активности различитих група и репресије над њима, те се обезбеђује нијансиранија слика репресивног апарата. Да ли је критички интонирана писана реч била опаснија од организовања политичког протеста? Колико је више година затвора доносио сваки такав чин? Зашто? Ово су само нека од питања које су резултати овог рада поставили и која чекају даље истраживање.

Резиме

Непрекидни напори међународних троцкистичких организација да прошире свој утицај у Источној Европи напосредом су почели да доносе резултате у Београду након студентских демонстрација 1968. године. Циљајући да обнови троцкистичку интернационалу, при чему је омладинска међународна организација била нужан међукорак, „ламбертистичка” струја укључила је неколико Југословена у своје редове како би основала ћелију у Југославији. Ламбертисти су у почетку долазили у Југославију како би само упознавали нове људе и доносили литературу, али су 1969. убедили део милитантне студентске групе да им се придружи у Францу-

ској. Тамо су их обучавали и потом слали натраг у Југославију ради формирања чвршћих основа за стварање троцкистичке организације. Осим покретања јединственог *тамиздат* часописа, ламбертисти су убедили групу београдских студената да им се придружи на конференцији у Есену 1971. године и прикључи настајућој међународној омладинској организацији. Један од њих је формално приступио ламбертистима и потом служио за окупљање и теоретску изградњу осталих југословенских активиста. Напослетку, троје београдских студената је ухапшено у јануару 1972. под оптужбом за троцкизам. Иако нису све троје били једнако укључени у процес стварања троцкистичке организације у Југославији, већина тачака оптужнице јесте била базирана на чињеницама које осликавају активност југословенских троцкиста од 1970. до 1972. године.

Sources and Literature

- Centre d'Etudes et de Recherches sur les Mouvements Trotskyste et Révolutionnaires Internationaux (CERMTRI). Commission EST. 1971 a 1980
- CERMTRI. OCI: Document Europe de l'Est
- CERMTRI. G. Bloch
- CERMTRI. OCI: Travail International 1966 a 1971
- CERMTRI. OCI: Travail International 1974
- La Contemporaine (BDIC). F/Delta/Res/777/17
- La Contemporaine (BDIC). F/Delta/Res/777/18
- Private collection of Raymond Clavier

- Authorised text of an interview with Dragomir Olujić, owned by the author. 20. 8. 2022.
- Authorised text of an interview with Radoslav Pavlović, owned by the author. 15. 1. 2023.
- Authorised text of an interview with Raymond Clavier, owned by the author. 27. 3. 2023.
- Raymond Clavier. E-mail sent to the author. 14. 8. 2022.
- Radoslav Pavlović. E-mail sent to the author. 6. 1. 2023.

- *Poslednja instanca – knjiga II*, ur. Srđa Popović. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava, 2005.
- *Trotskyism versus Revisionism. A Documentary History* vol. 5 – *The fight for the continuity of the Fourth International*, ed. Cliff Slaughter. London: New Park, 1975.
- *Trotskyism versus Revisionism* vol. 6 – *The Organisation Communiste Internationaliste breaks with Trotskyism*, ed. Cliff Slaughter. London: New Park, 1975.

- Alexander, Roberts J. *International Trotskyism 1929–1985. A Documented Analysis of the Movement*. Durham: Duke University Press, 1991.
- Beširević, Katarina. "The *Ūj Symposium* Journal on Trial in Yugoslavia (1971/72)." *Tokovi istorije* 3/2021, 229–252. DOI: 10.31212/tokovi.2021.3.bes.229-252
- Blagojević, Una. "Historicizing Marxist Humanism: Dialogue and the Exchange of Ideas between the Praxis Circle and Beyond: The Events of 1968". A Master's Thesis. Department of History. Central European University. 2018.
- Falk, Barbara J. "Resistance and Dissent in Central and Eastern Europe." *East European Politics and Societies* 2/2011, 318–360.
- Frank, Pierre. *The Fourth International: The Long March of the Trotskyists*. London: Inks Links, 1979.
- Kežić, Danijel. „Političke posledice ekonomskih reformi 60-ih godina u SFRJ. Od dezintegracije ekonomskog sistema do konfederalizacije Jugoslavije (1961–1971).” *Tokovi istorije* 2/2017, 11–36. DOI: 10.31212/tokovi.2017.2.kez.11-36 (Cyrillic)
- Klasić, Hrvoje. *Jugoslavija i svijet 1968*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2012.
- Kljajić-Imširović, Jelka. „Disidenti i zatvor.” *Republika* 196/1998.
- Kljajić-Imširović, Jelka. „Represivni poredak i kritičko mišljenje.” *Šezdeset osma. Lične istorije*. ur. Đorđe Malavrazić, 556–560. Beograd: Službeni glasnik, 2008. (Cyrillic)
- Mari, Žan-Žak. *Trockizam i trockisti*. Belgrade: Polinom, 2011.
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1978*. Beograd: Nolit, 1980.
- Popov, Nebojša. *Društveni sukobi – Kritika sociologiji*. "Beogradski jun" 1968. Beograd: Službeni glasnik, 2008.
- Popov, Nebojša. *Contra fatum. Slučaj grupe profesora Filozofskog fakulteta u Beogradu 1968–1988*. Beograd: Mladost, 1989.
- *Praxis. Društvena kritika i humanistički socijalizam*, ur. Dragomir Olujić, Krunoslav Stojaković. Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung, 2012.
- Rusinow, Dennison. *The Yugoslav Experiment 1948–1974*. Berkeley: University of California Press, 1978.
- Salvaing, Pierre. *Ce que je sais de ce que fut. L'Organisation Communiste Internationaliste (O.C.I. pour la Reconstruction de la IVeme Internationale)*. 2016. http://www.luttedeclassé.org/dossier44/oci_112016.pdf.
- Stanimirović, Nemanja. "Proletarian Avantgarde and International Tribunes: Tracing Trotskyists' Activities in Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY)." *Matériaux pour l'histoire de notre temps* 145–146/2022, 82–86.
- Vežagić, Saša. „Tržište i grad: Simbioza poduzeća i općine u Jugoslaviji na primeru Građevnog kombinata Međimurje – Čakovec (1963.–1981.).” *Politička misao* 3/2020, 121–149.
- Vranicki, Predrag. „Lav Davidovič Bronstein-Trocki.” *Iz revolucije*, ur. Predrag Vranicki. 5–50. Rijeka: Otkar Keršovani, 1971.
- Vranicki, Predrag. „Bilješka urednika.” *Izdana revolucija II*, ur. Predrag Vranicki. 309–311. Rijeka: Otkar Keršovani, 1973.
- Vučetić, Radina. *Monopol na istinu*. Belgrade: CLIO, 2016.

SUMMARY

Nemanja Stanimirović

REAL OR IMAGINED THREAT? TROTSKYISTS
IN SFRY FROM THE 1968 STUDENT REBELLION TO THE 1972
TRIAL OF TROTSKYIST TROIKA

Abstract: This paper unveils the Trotskyist-Lambertist cell formation in Yugoslavia and the key role played by Yugoslav Trotskyists. It establishes their pre-1972 existence and active involvement in the actions leading to the 1972 conviction of three Belgrade students. This pioneering historiographical research sheds new light on post-1968 Belgrade student movement dynamics. Beyond uncovering hitherto unnoticed resistance to the communist regime, this study argues for social history approach, emphasizing activist perspectives, and innovative sources drawn from French archives, private collections, and oral history. The findings offer a nuanced comprehension of the regime's repression tactics.

Keywords: Trotskyists, repression, student movement, SFR Yugoslavia, Lambertists, activists, Eastern Europe

The international Trotskyist movements, in their protracted endeavor to gain a foothold in Eastern European nations, achieved somewhat of a breakthrough in Belgrade after the 1968 student demonstrations. The 'Lambertist' faction, with its sights set on revitalizing Trotsky's Fourth International, gave precedence to establishing an international youth organization. This initiative served as the gateway for several Yugoslavs to acquaint themselves with Trotskyism. Lambertists' initial forays into Yugoslavia involved engaging with the youth and disseminating literature, however, they soon successfully persuaded three individuals to migrate to Paris, where they underwent ideological training and were afterwards occasionally sent back as agents to establish a Trotskyist cell. These Yugoslav Trotskyists functioned within the regional Eastern European sub-organization, dutifully following its directives to advance overarching strategies. Their primary objectives were to recruit Yugoslav comrades for the 1971 international meeting in Essen and to cultivate a core of ideologically committed Trotskyists. A *samizdat* journal, printed in Paris and clandestinely circulated in Yugoslavia, discussed and attempted to influence the ideas emanating from Belgrade activist circles. Lambertists undertook covert trips,

smuggling forbidden literature and cementing bonds with young activists. In due course, they stationed a dedicated member in Belgrade and persuaded others to partake in major international Trotskyist conferences. In 1972, three Belgrade students were arrested and convicted on charges of Trotskyism. While levels of involvement varied, and the trial was tarnished by unfairness, the majority of the accusations were grounded in facts.